

ПАМЕТНИКЪТ НА ОТЕЦ ПАИСИЙ

Паметникът на отец Паисий се намира откъм северната страна на Алеята на Възраждане-то в Приморската градина. Идеята за неговото изграждане датира от 11 май 1911 г., когато в един ден се събрали два празника – на славянското просвещение и 50-годишнината от основаването на първото българско училище във Варна. То било основано на 11 май 1860 г., когато варненците Рали хаджи Мавридов, хаджи Стамат Сидеров, Господин хаджи Иванов, братята Никола и Сава Георгиевич, Христо Т. Груев, Христо Попович, Яни Прагматаров и Константин Михайлов се събрали и основали Българска училищна община, която им била необ-

ходима, за да открият във Варна българско училище.

По препоръка на П.Р. Славейков назначили за пръв учител Константин Тодоров Арабаджиев, класът му

наброявал 25 момчета и 15 момичета. 50 години по-късно, на 11 май 1911 г. рано преди обяд, на площада пред Съборната черква се събрал много народ, за да отпразнува кръглата годишнина от основаването на първото българско училище и празника на славянското просвещение. Народът се отправил към Ченгене пазар, където ги очаквали първият учител Константин Арабаджиев, кметът Иван Церов, свещеник Константин Дъновски, градският инженер Г. Бърнев и други първи хора на Варна, подредени около царица Елео-

нора – почетен гост на празненството. Митрополит Симеон отслужил молебен, след това реч произнесъл учителят Йонко Христов, който подчертал

След доста перипетии на 12 август 1860 г. в къщата на брадваря Пейко Пенев, която се намирала на Ченгене пазар, сегашния пл. "Екзарх Йосиф", тоест около Шишиковата градинка, с водосвет било открито първото българско училище във Варна.

Спомени на свещеника К. Джновски^{*)}.
На 11-й май 1860 г. се състави за пръв път въ гр. Варна българска община; печатата й носеше надписъ: „Българска училищна община. „Съгласие, дързостъ и успѣхъ“ (гл. обр. 1^{*)}). Общината се състояла отъ: Хаджи Стаматъ Сидеровъ^{*)}, Хаджи Рали Мавродиевъ^{*)}, Никола Даскаловъ^{*)}, Сава и Никола Георгиевичъ^{*)}, Костадинъ М. Тюлевъ^{*)}, Хр. Поповичъ^{*)} и свещ. К. Джновски.

Обр. 1.

^{*)} Атанасъ Стояновъ въ Цариградъ, четири години на свои разноски. По-късно се по връщането на холрата. Той думалъ: „Дордѣто опажатъ български владци за въ Българско, И наистина той си не отиго светото напѣ“.

ролята на варненските възрожденци, изредил имената им до един, благодарил на Варненското археологическо дружество за организирания празник.

Речта била изпратена с ръкопляскания и викове, които настоявали да видят и чуят първия български учител, и на трибуната, следван от кмета Иван Церов, се качил Константин Арабаджиев. Трогнат до сълзи, старият учител се поклонил дълбоко на множеството и му благодарил за честта, която му оказват. Когато слязъл от трибуната, царица Елеонора му подарила голям свой портрет, надписан собственоръчно от нея.

През това време станало пладне и гостите, учителството във Варна и училищните настоятели се отпразнували към Приморската градина, където общината наредила маси с обяд за тях. В началото К. Арабаджиев прочел “Отче наш”, свещеник Дъновски дал своята благословия и когато майският ден почти захождал, станало дума за народните будители, за църковните борби, за Александър Рачински и за отец Паисий. След здрач ученици от средните училища направили шествие с факли, което спряло пред къщата на кмета Ив. Церов, в която бил отседнал първият учител. Той излязъл развълнуван на балкона, за да чуе пламенната реч, която произнесъл от името на варненските ученици деветокласникът от Мъжката гимназия Васил

ИДЕЯТА

Кметът Иван Церов
портрет с маслени бои, рисуван от Бронка Гюрова

В четири часа след пладне на 11 май 1911 г. кметът на града Иван Церов съобщил на всички събрали се в Приморската градина заповедта, която бил написал и подписал за назначаване на специална комисия с цел да бъдат изградени два паметника – на просветителя отец Паисий и на руския вицеконсул във Варна Александър Рачински. За председател бил назначен директорът на Варненската мъжка гимназия, кметът обявил също така, че основава фонд, който да събира пари за паметниците.

“Първата пожертвувателна вноска – пише в спомените си Иван Церов, – изпратена до мене като кмет и председател на училищното настоятелство тогаз, беше от царица Елеонора, която присъства на тържеството, което стана на големия ни народен празник Св. Кирил и Методий. Вноската беше 100 лева”.

Точно една година по-късно, на 12 май 1912 г., на тържество в Алеята на Възраждането бил положен и осветен основният камък на паметника на отец Паисий.

Диамандиев. След това всички се срещнали отново на концертната вечеринка, дадена от учениците в подкрепа на Фонда за изграждане на паметниците на Паисий и Ал. Рачински.

Организаторите решили да изградят монумента със свои средства, а за председател на настоятелството на фонда избрали Тодор Икономов – училищен инспектор, г-н Медникаров – директор на Института за глухоними, избрали за секретар, а за касиер избрали Ганчо Добрев – учител от Първа мъжка гимназия. В-к “Варненски отзив” отпечата на другия ден благодарността на Фонда към “всички духовни, държавни, военни, общински учреждения и лица, които оказаха своята готовност и услуга при полагане основния камък за бъдещия паметник на Отца Паисий...”

Изминали 7 бурни и нерадостни години. Въртопът на няколко войни пратиł задълго България в задния двор на историята, буренясвало мястото, определено за паметник на Паисий, буренясвала залата на недостроения градски театър и още много други грижовно започнати неща. А когато войните отминали, на 16 юни 1919 г. настоятелството се събрало отново, отчело каквото е сторило или не е сторило през този период, поменало с добро касиера Тодор Димитров, който се споминал през тези години, и събраните пари – 20 000 лева, връчило за съхранение у г-н Дуков – директора на Девическата гимназия. След това, както си било по устав, събранието избрало ново ръководство на комитета, председател станал г-н Велико

П. Гочев, касиер – г-н Котаров и секретар – г-н Ангел Янков. Не бил споменат и не бил вписан в протоколите от събранието паметникът на Александър Рачински.

На 21 февруари 1922 г. настоятелството на фонда направило отчет на събраните средства и решило “учителството и учениците да внесат учителите по 5 лева, които са на брой 200 души, а учениците по колкото обичат”. Избрали си и ново ръководство – секретар, касиер и контролна комисия, за председател преизбрали Тодор Икономов. Следващата година на 8 май ръководството на комитетата отчетло общ приход във фонда 46 658 лв. и 82 ст. и макар в края на година сумата да нараснала на 59 759 лв. и 82 ст. Забележителни трябва да са били отношенията на варненци с техните учители и ученици, щом в протокола от 7 декември 1923 г. е отбелязано решението “...да се поискат за в полза на фонда парите, събирани преди две години за юбиларите учители. Да се обложат с известни суми всички учители и ученици в града. Да се даде музикална вечеринка за тази цел и да може сумата във фонда да достигне 120 000 лв. Комисията смята с тая сума да обяви конкурс”. Месец след това, на 18 януари 1924 г. комисията преброила наличните средства, те се оказали 57 739 лв. и 82 ст. и тогава комисията наистина обявила конкурс за паметника, определяйки

С УЧАСТИЕТО НА ЦЕЛИЯ ГРАД

Включвайки в комисията младия Кирил Шиваров, комитетът правел трудно прикрит опит да привлече талантливия варненец към каузата си, надявайки се след толкова време и усилия техният паметник да стане най-красивият в страната. По онова време Шиваров живеел в София и се радвал на добро здраве, неизчерпаем брой поръчки и всеобщо уважение. Може би затова на 22 ноември 1924 г., след като преброили парите и прибавили към сумата още 20 050 лв., събрани по един дълг списък с имена на училища, учители и ученици, членовете на комитетата решили да се срещнат с Кирил Шиваров. Без друго бил спечелил първата премия на конкурса за Паисий. На 25 април 1925 г. скулпторът се срещнал с председателя на комисията Йордан Мирчев, двамата обсъдили паметника, скулпторът оценил своята работа на

Кирил Шиваров

75–80 000 лв., сума, която задоволрила председателя, и той поканил твореца “да покаже своите проекти за преглед и одобрение от специалната комисия”. Срещата с комисията се състояла на 9 май 1925 г. и за щастие освен проекта на паметника, комисията одобрила и цената му и в края на 1925 г. К. Шиваров бил почти готов с бюста от глина. Когато в началото на следващата година, на 13 февруари 1926 г., комитетът на Фонда се събрал, отчетел събраните 91 990 лв. и 02 ст. и взел две решения: “По въпроса за откриването на паметника на Отец Паисий единодушно се избра и възприе денят на Народните будители 1 ноември 1926 г. До тоя ден вменява се в дълг на Строителната комисия и скулптора г. Кирил Шиваров да бъдат готови с бюста и пиедестала на паметника”.

5 000 лв. за първа премия, 3 000 лв. за втора и 1 000 лв. за трета. Комисия с председател г-н Йордан Мирчев и членове арх. Ат. Несторов и скулпторът Кирил Шиваров изготвила условията на конкурса.

Второто решение задължава Настоятелството да поръча за отпечатване картички с бюста на Паисий, както и медальончета с неговия лик, за което “разрешава му се един кредит от 6 000 лв.”, както е вписано в протокола. Към края на месеца, на 22 февруари, комитетът се събрал отново и решил да отпусне 3 000 лв. на К. Шиваров, с които да изработи гипсовата отливка и да я изпрати във Виена чрез експедиторската фирма “Кръстьо Михайлов и син” – Варна. Скулпторът свършил всичко това и малко по-късно отпътувал за Виена, спирайки за няколко дена в София. Там на 1 март 1926 г. го намерило писмото на Иван Батек, в което той предлага неговата фирма да изработи пиедестала на паметника и да го транспортира до Варна. К. Шиваров препратил писмото на настоятелството на Фонда и отпътувал за Виена. Една седмица по-късно, на 9 март 1926 г., Фондът на паметника свикал спешно събрание, на което приел условията на г-н Батек и му превел аванс от 11 000 лв.

На 28 март 1926 г. К. Шиваров посетил ателиетата на виенската “Kunstergießerei” и уговорил изливането в бронз на бюстовия портрет на Паисий. На 8 април с.г. настоятелството на Фонда превело на фирмата аванс от 700 австрийски шилинга и паметникът навлязъл в най-важната си фаза. Ентусиазмът на настоятелството нямал граници. Добрият ход на събитията събрал една вечер членовете му в дома на арх. Дабков,

за да обсъдят надписите върху паметника, пък и всичко останало. За съжаление, комитетът “Българско Възраждане” не одобрил текстовете на настоятелството, и поискал смяната им. Времето течало и на 10 юли 1926 г. фирмата на Батек от София пратила ново писмо до К. Шиваров, в което г-н Батек настоятелно припомнял, че пиедесталът е готов и очаква текстовете, които да гравира върху паметника. Тогава на 19 юли 1926 г. настоятелството излъчило комисия в състав арх. Дабков и господата Йордан Тодоров и Марин Котаров, които да се срещнат с недоволните членове от комитета “Българско Възраждане”. Срещата не се състояла и притеснената Специална и строителна комисия при фонда се събрала отново на 13 август 1926 г. в дирекцията на Мъжката гимназия. Няма информация какво и как са си говорили членовете на комисията, но в края на събранието окончателно били приети текстовете – същите, които могат да се прочетат понастоящем върху постаментата. Все още убедени, че откриването на паметника ще стане в Деня на народните будители през същата година, членовете на Настоятелството изпратили на г-н Батек текстовете, които той издълбал на постаментата, включително и годината 1926-а.

На 23 ноември 1926 г. настоятелството заплатило 4 500 лв. за транспорта на току-що пристигналите от Виена бронзов бюст на Паисий и гипсов модел, по който той бил излят. Бронзовия бюст прибрали на съхранение в Търговската гимназия – място, близко до Приморския парк, а гипсовия модел отнесли в Археологическия музей. Два дена след това на специално събрание настоятелството протоколирало, че “възлага на Васил Ставрев – декоратор на здания, работата по монтиране пиедестала на паметника на Отец Паисий във Варненската Приморска градина за две хиляди и петстотин лева (2 500) лева, която сума да се изтегли от Търговска банка – Варненски клон”.

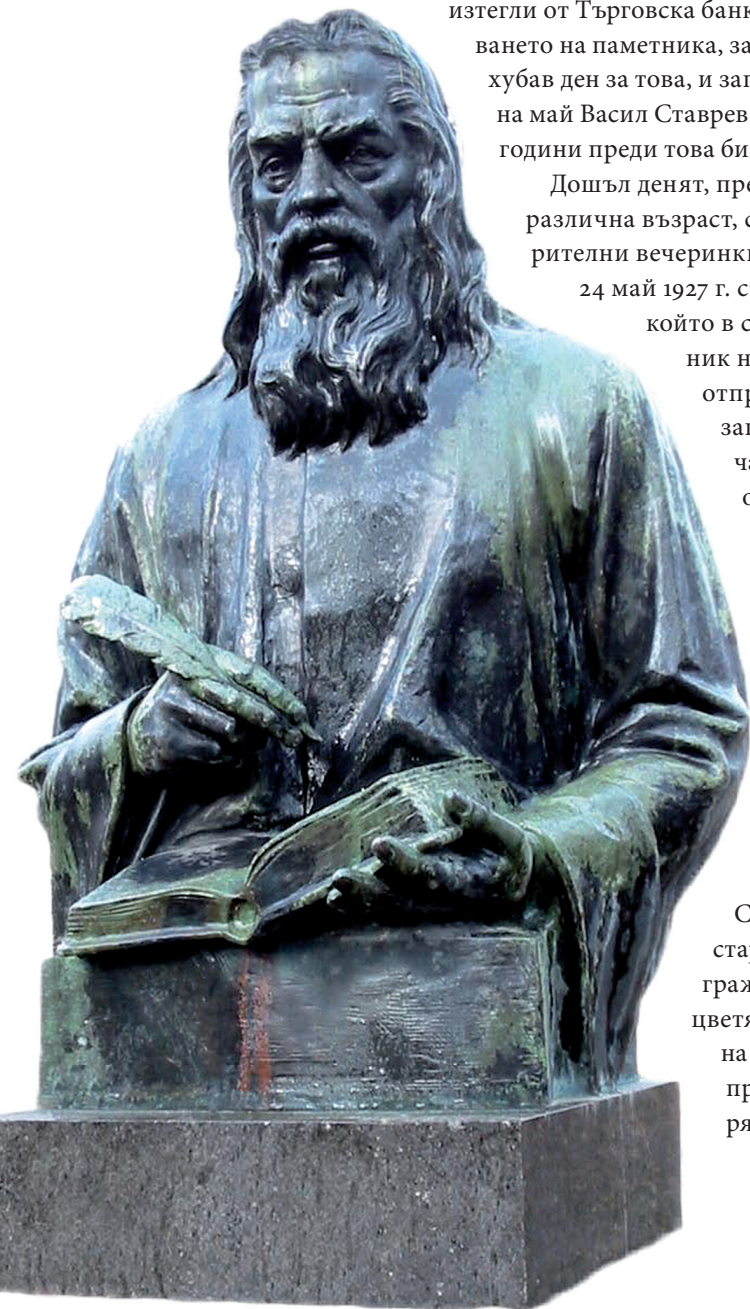
Наближавал сякаш денят на откриването на паметника, затова настоятелството преценило, че 24 май 1927 г. е един хубав ден за това, и започнало подготовка за предстоящото събитие. В началото на май Васил Ставрев монтирал постаментата и паметника на мястото, където 15 години преди това бил осветен основният камък.

Дошъл денят, преживяван в продължение на 16 години от варненци на различна възраст, сънуван и предричан, пресмятан в стотинки и благотворителни вечеринки, в представления и училищни празненства. Сутринта на 24 май 1927 г. старият учител и бивш кмет на Варна г-н Церов, същият,

който в следобед на 11 май 1911 г. дал идеята да се вдигне паметник на Паисий, станал рано, облякъл новия костюм и се

отправил към площада пред Катедралния храм. Към 9 ч. запристигали ученици със своята музика, пристигнали части от гарнизона и много граждани, които се подредили около специално направения аналой. Малко след 10 ч., когато започнала Божествената служба, небето причерняло, загърмяло и се заизливал пороен дъжд. Учениците се пръснали, но службата продължила и на площада под дъжда останали военните части и македонското дружество “Тодор Александров”. Събрано в притвора на катедралния храм, Настоятелството взело решение да отложи откриването за следобед.

В 16 ч. в Алеята на Възраждането се събрали учениците от основните училища, от гимназията, студенти от Търговската академия, варненското духовенство начело с митрополит Симеон, кметът на града г-н Стоянов, цялото настоятелство на фонда за паметника, стари поборници за просветна и черковна свобода, много граждани. В началото паметникът бил отрупан с венци и цветя, за повече от 60 венеца съобщават варненските вестници на следващия ден. Митрополит Симеон отслужил молебен и произнесъл реч, след това с трепереща от вълнение ръка прерязал триколовната лента и изрекъл: “Ето образа!”.

Бронзовият бюст на Отец Паисий

Хорът изпял химна на Светите апостоли, учителат от Търговското училище г-н Иван Стоянов прочел поздравителна телеграма от министъра на просвещението г-н Найденов, после произнесъл едночасова реч, определена по-късно от г-н Церов като “една високосъдържателна и бляскаво изразена реч за вековечното трясъчно значение на Историята на отец Паисия, за борческия негов дух като народен будител и блажена памет”. По време на речта над множеството отново се излял дъжд, “ала никой се от место не мръдна”, припомня си още г-н Церов. Кръшни хора се извили пред паметника в края на тържеството.

Бронзовият бюст е висок 1,20 м и е поставен върху пиедестал от полиран черен гранит с квадратно сечение със страна 60 см, поставена от своя страна на квадратна основа с височина 54 см. Вместо профилиран корниз, в горната част на пиедестала е изработен фриз от триъгълни профили. Общата височина на паметника е 3,62 м. На гърба на бюста върху стилизираната квадратна катедра с печатни букви е написано “К. Шиваровъ”. На лицевата част на паметника е гравирани текст от главни букви с черковнославянски шрифт “Отец Паисий”, под него – датата 1762, а под нея – текст от книжицата на монаха просветител: “Ти болгарино не преласци се знай свой родъ и языкъ и учи се по своему языку!”. В долната част на колоната: “От учителите и учениците при българските училища въ гр. Варна. 1926 год.” На източната страна: “И хвърляше тайно в мрака тогасъ, най-първата искра в народната сваятъ”. На западната страна на пиедестала е гравирани друг Вазов куплет: “Отъ днеска нататъкъ българския родъ история има и става народъ. Нека той познае моето списание, че голямъ е билъ той и пакъ ще да стане”.

Паметникът на отец Паисий е петият подред, изграден в Алеята на Възраждането. Както споменахме, много от съвременниците му не одобрявали мястото, на което е поставен, както и някои от текстовете върху постаментата. В едно антрефиле на “Варненски вестник на вестниците” от май с.г. е поставен въпросът защо е направена “тази несъобразителност” да се постави паметникът на Паисий в края на алеята, а не в нейното начало, както е редно за първия ни просветител. В друг един вестник пък взискателният бивш учител Иван Церов отбелязва, че глаголът “не преласци се”, издълбан върху лицевата част на постаментата, е неточен и не съответства нито на оригинала, нито на преписите на “Историята”.

Независимо от тези поизгладени от времето критики паметникът на отец Паисий остава един от любимите паметници на варненци.

ПАМЕТНИКЪТ

Паметникът на Атонския монах в Алеята на Възраждането принадлежи към най-добрите постижения на твореца. Бюстът представя отец Паисий с расо, свободно падащо по тялото, с повдигната дясна ръка, държаща перо между палеца и средния пръст. Замисленият поглед и леко повдигнатия ръкопис, поддържан от лявата ръка, представляват миг на съсредоточаване, след който върхът на перото отново ще докосне ръкописа и ще продължи да записва историята на славяно-българския народ. Чертите на лицето са третираны с финес, пластичните похвати са няколко типа. Очевидно загадъчното своеобразие на модела е провокирало любовта на скулптора към чистата ренесансова рисунка, която, съчетана с четливия и характерен силует, осигурява въздействие на паметника от близка и по-далечна дистанция. Тетрадка, в която Паисий пише, е подпряна на горна част на катедра, което показва, че той стои изправен, и това подсилва чувството за реално присъствие на тъмния, непознат и бледен монах в Алеята.